

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 26

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2024

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

AKAD. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Birutė Triškaitė

Prūsijos Lietuvos kunigų 1660 m. vasario 26 d. laiškas
dėl Danieliaus Kleino giesmyno ○ 9

Birutė Kabašinskaitė

Dar kartą apie *Mišiolo* (1501) glosas ○ 33

Ona Aleknavičienė

Jono Bretkūno *Postilė* (1591) Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje (2024) ○ 51

Markus Falk, Felix Thies

Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen II. Das *Apostolische Credo* ○ 75

Wolfgang Hock, Henrik Hornecker

Schiffsbautermini aus der Handschrift
von Chylińskis *NOVUM TESTAMENTUM* ○ 137

Giedrius Subačius

Simono Daukanto bendradarbiavimo su Mikalojumi Akelaičiu rankraščiai
(1858–1859, 1860–1864) ○ 169

Veronika Girininkaitė

Mykolo Miežinio žodyno rankraštis Vilniaus universiteto bibliotekoje ○ 235

Jurgita Venckienė

Gramatyka Litewska początkowa (1902): santykis su ankstesniais
Juliaus Šykopo lietuvių kalbos gramatikos leidimais ○ 253

Reda Griškaitė

Turovo evangelijos leidėjas Piotras Hildebrantas (1865–1871) ○ 275

Olga Mastianica

Tautinių bendruomenių žiniasklaidos poreikių legalizavimas Vilniuje
1903–1905 m.: lūkesčiai ir galimybės ○ 363

Recenzijos (Reviews)

Jūratė Kiaupienė

Recenzuojama: Kęstutis Gudmantas (par.),
Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis,
monografinis tyrimas ir kritinis leidimas, 2024 ○ 393

Regina Koženiauskienė

Recenzuojama: Asta Vaškelienė,
Palemono miestui ir pasauliui. XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra,
monografija, 2024 ○ 397

Vasilijus Safronovas

Recenzuojama: Žavinta Sidabraitė, Birutė Triškaitė,
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 1.
Vienos šeimos istorija: Mielckes vs. Milkai, monografija, 2022;
Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė (par.),
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 2.
Dokumentinis Milkų šeimos palikimas = Die Hintergründe
der lituanistischen Bewegung im 18. Jahrhundert in Preußen 2.
Das dokumentarische Erbe der Familie Mielcke, 2019 ○ 403

Juozapas Paškauskas

Recenzuojama: Jolita Mulevičiūtė,
Regos politika. Lietuva Rusijos imperijoje, 2024 ○ 409

Viktorija Šeina

Recenzuojama: Dangiras Mačiulis, Darius Staliūnas,
Kražių skerdynės 1893 m. lapkričio 10 d., 2022 ○ 413

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Regina Venckutė (sud., red.),
Pirmiausia aš buvau mokytojas...: Jonas Balkevičius, 2024 ○ 421

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Kotryna Rekašiūtė

Mokslinis seminaras *Danieliaus Kleino lietuvių kalbos gramatikos:*
XVII–XIX a. kūrėjų dialogas ir lingvistinių idėjų slinkty ○ 431

Simon Fries, Henrik Hornecker, Simon Moll

Conference Report: *Zeitenwende im Baltikum und in der Baltistik*
(Turning Times in the Baltics and in Baltic Studies) ○ 437

Vasilijus Safronovas
Klaipėdos universitetas

Recenzuojama:

Žavinta Sidabraitė, Birutė Triškaitė,
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje
atodangos 1. Vienos šeimos istorija:
Mielckes vs. Milkai

Monografija

Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
2022, 572 p. ISBN 978-609-425-264-8

Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje
atodangos 2. Dokumentinis Milkų šeimos
palikimas = Die Hintergründe der lituanistischen
Bewegung im 18. Jahrhundert in Preußen 2.
Das dokumentarische Erbe der Familie Mielcke,

parengė Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė

Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
2019, 284 p. ISBN 978-609-425-265-5

2019–2020 m. dvi mokslininkės, Žavinta Sidabraitė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) ir Birutė Triškaitė (Lietuvių kalbos institutas), parengė solidžios apimties dvinarį darbą, pristatantį vienos šeimos indėlį į lietuvių kultūros raidą. Besidomintiems lietuvių raštijos ir kultūros Prūsijoje istorija, ši Prūsijos Lietuvoje XVIII šimtmečiu gyvenusiai šeimai, kurios atstovai patys vadinosi pavarde *Mielcke*, bet kurie tarpukariu lietuvių autorių dėka tapo *Milkais*, vargu ar gali būti nežinoma.

Vokiečiakalbėje aplinkoje atmintis apie juos pirmiausia buvo palaikoma lietuviškose parapijose dirbusių (Prūsijos) Lietuvos kunigų komunikacinėje terpėje¹ ir Mielkiemyje, kur per XVIII a. kunigavo net trys šios šeimos atstovai². Lietuvių kalba detalesnės žinios apie svarbiausią iš jų – Pilkalnio kantorių Christianą Gottliebą (1733–1807) – bene pirmą kartą pasirodė dar 1883 m.³ viename Tilžės laikraštyje perpasakojant Tilžės superintendente (vyskupo) Woldemaro Hoffheinzo pranešimą, skaitytą 1881 m. Lietuvos literatūros draugijoje⁴. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje tiek „laisvamaniai“ Jonas Šliūpas ir Ansas Bruožis, tiek skirtingų konfesijų kunigai Maironis ir Vilius Gaigalaitis jau vadino Christianą Gottliebą lietuviams savu „raštininku“, lietuvių „rašliavai“ nusipelnusiu žmogumi, rikiuodami jo pavardę greta daugybės kitų⁵. Minėtojo Bruožio, bet pirmiausia brolių Mykolo ir Vaclovo Biržiškų dėka lietuvių literatūros istorijoje atsirado daugiau informacijos ir apie kitus šeimos atstovus – Mielkiemio kunigą Peterį Gottliebą (1695–1753) bei du kitus jo sūnus: vyriausiąjį Theodorą Gabrielį (1728–1762) ir jaunėlį Danielį Friedrichą (1739–1818). Žinios apie juos nukeliavo į Bostone leistą pirmąją baigtinę lietuvių enciklopediją ir, sistemškai apibendrintos, pasirodė V. Biržiškos *Aleksandryne*⁶. Nebuvo šios šeimos atstovai ignoruojami ir sovietinėje Lietuvoje dirbusių literatūros istorikų; ypač daug dėmesio jiems skyrė Leonas Gineitis⁷ ir Juozas Girdzijauskas⁸. Duomenys apie Mielcke'ės rado vietą ir visose trijose lietuvių kalba pasirodžiusiose sovietinėse enciklopedijose⁹.

Per šiuos šimtą metų Mielcke'ės buvo tarytum po mirties asimiliuoti lietuvių kultūroje, paversti vienomis iš daugelio nacionalinės (lingvistiniu nacionalizmu besiremiančios) kultūros atramų. Nors šioje kultūroje jie niekada netapo tokios reikšmės atminties figūromis kaip Martynas Mažvydas ar Kristijonas Donelaitis – kiti Mielcke'ių luomo atstovai, duomenų ir Mielcke'ės laikyti lietuvių kalbos „mylėtojais“ bei jos puoselėtojais, vadinasi, tais, kuriuos reikia gerbti ir branginti, tikrai pakako.

Bendrosios žinios, sukauptos per šimtą metų, Christianą Gottliebą pristatė kaip vieną geriausių savo gyvenamojo meto lietuvių kalbos mokovų, naujo lietuviško giesmyno (1806) autorių, dar žinomą dėl savo polemikos su Gottfriedu Ostermeyeriu jį berengiant. Taip pat autorių lietuvių kalbos gramatikos, parašytos patobulinant ankstesnę Povilo Frydricho Ruigio (Paul Friedrich Ruhig) gramatiką, dvikalbio lie-

1 Antai du Mielcke'ės – Peterį Gottliebą ir Christianą Gottliebą – savo darbe ne kartą mini, nors tik apie vieną jų pateikia biogramą (p. 253), ryškus šios terpės atstovas, Karaliaučiaus akademinėje aplinkoje įsitvirtinęs Trempų kunigas Gottfriedas Ostermeyeris. Plg. Ostermeyer 1793.

2 Plg. šioje atminties tradicijoje parašytą tekstą Schröder 1836, apie Mielcke'ės jame rašoma p. 331, 334–335.

3 Lck 1883a, 32; Lck 1883b, 40; Lck 1883c, 46.

4 [Hoffheinz] 1882.

5 [Šliūpas] 1890, 19; [Mačiulis] 1906, 230, 231, 247; Gaigalaitis [1912], 21–22; [Bruožis]

1913, 13, 14, 15, 17, 27, 36, 44, 45, 49, 69, 77; [Bruožis] 1920, 38, 40, 42–44.

6 Žr. Mažiulis 1959, 472–473; Biržiška 1963, 52–54, 130–136, 140–141.

7 Žr. Gineičio parašytą skyrių *Lietuvių literatūros istorijoje*: Korsakas 1957, 220–222, 243–248; jo straipsnį: Gineitis 1962. Mielcke'ės daugybę kartų minimi ir kitoje jo knygoje: Gineitis 1964.

8 Girdzijauskas 1990.

9 [Anonimas] 1968a, 598; [Anonimas] 1968b, 598; [Anonimas] 1968c, 598; [Anonimas] 1981, 497; Tumelis 1987, 91.

tuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyno (abu 1800) ir autorių poemos *Pilkainis*, kurią V. Biržiška pirmą kartą paskelbė tik 1931 m. Jo tėvas Peteris Gottliebas pirmiausia žinotas kaip pirmojo lietuvių kalba publikuoto (1735 m. Karaliaučiuje) visos Biblijos vertimo bendraautoris ir lietuviškų giesmių vertėjas.

Atskirų tyrėjų (tiesa, kaip ir ligi tol, pirmiausia lietuvių tyrėjų) paminėjimų ir straipsnių Mielcke'ės sulaukė ir Lietuvoje po 1990-ųjų. Tarp tų tyrėjų, žinoma, išsiskiria Sidabraitė. Pirmosios jos publikacijos, skirtos Christianui Gottliebui Mielcke'ei ir jo kūrybai, pasirodė dar 2000 m., o 2004 m. jungtinėje Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bei Vilniaus universiteto doktorantūroje šia tema ji apgynė daktaro disertaciją (vadovas Albinas Jovaišas), kurios pagrindu 2006 m. pasirodė knyga¹⁰. Triškaitė, disertaciją apgynusi XVII a. pabaigos rankraštinio žodyno *Clavis Germanico-Lithvana* genezės ir šaltinių tema¹¹, su Mielcke'ėmis (pirmiausia Peteriu Gottliebu) susidūrė šią temą toliau plėtodama. Naujas dviejų autorių darbas apibendrina vėliau paskelbtus tyrimus¹², tikslina tai, kas publikuota anksčiau, papildo tai, kas žinota, naujų svarstymų rezultatais.

Autorių nuveiktas darbas sugulė į dvi knygas. Pirmoji, numeruota antrąja dalimi ir skirta skaitantiesiems ne tik lietuviškai, bet ir vokiškai, yra Berlyno ir Olštyno archyvuose saugomų dokumentų faksimilių, perrašų ir vertimų rinkinys. 28 dokumentai, apimantys 1723–1800 m. laikotarpį, pasakoja apie skirtingas situacijas, kuriose veikė penki Mielcke'ių šeimos atstovai. Šią dokumentų publikaciją papildo archeografiniai ir kontekstą paaiškinantys komentarai. Dokumentų aktualumą pačios autorės motyvuoja šitaip: „Šie šaltiniai svarbūs dėl kelių priešasčių: pirma, dokumentiškai pagrindžia jau anksčiau žinotus ar spėtus faktus, nepalikdami jokių abejonių; antra, leidžia koreguoti kai kuriuos lietuvių raštijos istoriografijoje įsitvirtinusių teiginius; trečia, atskleidžia naujų ir Milkų gyvenimo, ir jų lituanistinės veiklos faktų bei detalių“ (2, p. 21).

Antroji knyga, taip pat gausiai paremta archyvine medžiaga ir ankstesniais tyrimais, skirta pirmiausia lietuviškai auditorijai. Ji suskaidyta į tris dalis, pasakojančias apie du lietuvių kultūrai svarbiausius Mielcke'ių šeimos atstovus – Peterį Gottliebą ir Christianą Gottliebą, bet iš tiesų aprėpiančias kur kas daugiau. Tai ir bandymas tikslinti bei detalizuoti Mielcke'ių genealogiją, ir pasakojimas apie dviejų minėtų asmenų veiklą, ir jų svarbiausių kūrinių atsiradimo istorija, ir *Pilkainio*, kurį autorės vadina pirmąja lietuviška istorine poema, nauja literatūrinė interpretacija¹³. Palyginę šią knygą su ankstesne 2006 m. pasirodžiusia Sidabraitės monografija, nesunkiai pastebėsime, kad *Pilkainio* interpretacija, Peterio Gottliebo kilmės klausimas, polemika dėl giesmyių rengimo, pamokslų rinkinio *Mišknogos* rengimas yra tie klausimai, prie kurių naujosios knygos bendraautorės nutarė grįžti. Bet naujoji knyga ir visai kitaip fokusuota, ir demonstruoja daugybę naujų autorių sumanymų: pirmojoje monografijoje Sidabraitė skyrė dėmesio, visų pirma, Christiano Gottliebo biografijai ir jo svarbesniems lite-

10 Sidabraitė 2006.

11 Triškaitė 2008.

12 Pvz., Triškaitė 2019.

13 Plg. ankstesnius bandymus Sidabraitė 2006, 43–55; Sidabraitė 2008.

ratūriniais darbams aptarti; šioje knygoje ryškėja autorių noras ne tik nutiesti tiltus tarp Mielcke'ių ir jų socialinės aplinkos, bet ir bandymai pritaikyti kai kurias sociologines prieigas, pvz., Pierre'o Bourdieu kapitalo teoriją.

Nors knygoje nėra tipiškos monografijoms būdingos struktūros (įvade nedaug vietos skirta paaiškinti tyrimo visumai ir konkretiems tiriamiesiems klausimams argumentuoti, o knygos pabaiga nepateikia bendrų visos monografijos išvadų), apibendrinimai (išvados) yra pateikiami kiekvieno skyriaus pabaigoje. Pirmųjų dviejų skyrių apibendrinimai rodo, kad jų autorė Triškaitė daugiausia dėmesio skyrė faktams nustatyti. Trečiojo skyriaus, kurį rašė Sidabraitė, apibendrinimai, pateikiami kiekvieno iš keturių poskyrių pabaigoje, faktų nustatymo uždavinį peržengia ir demonstruoja naujas interpretacijos galimybes.

Darbas parašytas išlaikant didelę atidą ir pagarbą detalėms; jame labai daug originalių dokumentų citatų. Tačiau skaitytojui neabejotinai būtų praverę daugiau konteksto, kas buvo Prūsija, kas Prūsijos Lietuva nagrinėjamu laikotarpiu, kuris apima per šimtą metų, kaip (Prūsijos) Lietuvoje kunigavusių veikėjų pastangos atrodo bendrame to meto Prūsijos rytinės dalies intelektualinio gyvenimo kontekste. Regis, rašoma jau visa tai žinančiam skaitytojui, o tai gal kiek mažina to, kas parašyta knygoje, prieinamumą platesnei auditorijai. Monografijos autorės įvade tvirtina, kad knygoje pristato istorinį tyrimą (1, p. 14), bet tokiam tyrimui būdingo istorinio kontekstiškumo ir kaitos neišryškina, nors turbūt puikiausiai suvokia, kad Peterio Gottliebo jaunystės ir Danielio Friedricho senatvės pasauliai nėra tapatūs.

Kelios diskutuotinos, galbūt nepamatuotų lūkesčių sukėlusios vietos monografijoje. Viena jų – idėja, kad po Didžiojo maro (1709–1711) Prūsijoje turime reikalą su lituanistiniu sąjūdžiu. Tai, be jokios abejonės, diskusijos, bet tuo pačiu ir rimtesnio pagrindimo verta autorių mintis; mintis, kuri knygoje lieka neišplėtota, nepaisant to, kad ją matome dvitomio pavadinime. Suprantama, kad žiūrint iš šios dienos lituanistikos tyrėjų taško, tam tikrą domėjimosi lituanistika pagyvėjimą, entuziazmą dėl lietuvių, jų kalbos ir papročių XVIII a. Prūsijos rytuose išvelgti nesudėtinga. Nekyla abejonų ir dėl tam tikrų ryšių, kad ir fragmentiškų, tarp tų, kurie tuo entuziazmu tryško, egzistavimo. Bet ar tai vadintina sąjūdžiu (vokiškai išversta *lituanistische Bewegung*, angliškai *movement of Lithuanian studies*), kyla abejonų. Kažin ar kaip sąjūdžio dalį galėjo save suvokti ir pagrindiniai šios knygos herojai.

Antras neaiškumas kyla dėl monografijos pavadinime akcentuotos ir įvade paplėtos perskyros Mielcke *versus* Milkus. Faktas, kad ši perskyra atsidūrė pavadinimo paantraštėje, lyg ir generuoja lūkestį, kad ji taps vedančiąja monografijos gija, pagrindiniu jos leitmotyvu. Bet dėstomojoje dalyje prie jos faktiškai negrįžtama, tad kažko daugiau šiuo klausimu, nei buvo pasakyta prieš kelerius metus pasirodžiusiame straipsnyje¹⁴, monografija nepasiūlo. Kitaip tariant, problemą autorės įvardija, įdeda ją net į knygos pavadinimą, bet monografijoje tiesiog stoja į vieną barikadų pusę įvade dek-

¹⁴ Sidabraitė 2021.

laravusios, kad yra atsidavusios tradicijai (1, p. 32). Ar tai tikrai kaip nors padeda išspręsti problemą, kurią formuluoja autorės, matyt, klausimas visai neretorinis.

Abu šie klausimai verti tolesnės diskusijos, o tai turbūt yra argumentas, kad aktualumo lietuviškosios lituanistikos baruose tema dar kurį laiką gali neprarasti. Tuo tarpu tenka konstatuoti, kad Sidabraitė ir Triškaitė lituanistikos studijų mokovams ir mėgėjams padovanojo solidų darbą, svariai papildantį pastaruosius kelis dešimtmečius naują plėtojimo impulsą Lietuvoje patiriančią lietuvių knygos, kalbos ir kultūros Rytprūsiuose tyrimų bangą.

Šaltiniai ir literatūra:

- [ANONIMAS,] 1968a: „Milkus (Mielcke) Danielius Fridrichas“, *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija 2*, Vilnius: Mintis, 598.
- [ANONIMAS,] 1968b: „Milkus (Mielcke) Kristijonas Gotlibas“, *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija 2*, Vilnius: Mintis, 598.
- [ANONIMAS,] 1968c: „Milkus (Mielcke) Petras Gotlibas“, *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija 2*, Vilnius: Mintis, 598.
- [ANONIMAS,] 1981: „Milkus, Milkė, Kristijonas Gotlibas“, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija 7*, Vilnius: Mokslas, 497.
- BIRŽIŠKA, VACLOVAS, 1963: *Aleksandrynas. Senujų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m. biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos 2. XVIII–XIX amžiai*, Čikaga: JAV LB kultūros fondas.
- [BRUOŽIS, ANSAS] A. B. Klaipėdiškis, 1913: *Prūsų Lietuvių Raštija. Trumpa Prūsų lietuvių knygų ir kalendorių apžvalga*, Tilžė: „Birutės“ leidinys.
- [BRUOŽIS, ANSAS] Probočių anūkas, 1920: *Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai ir žymesniejie lietuvių kalbos mylėtojai*, Tilžė: „Spaudos“ (Pavlovskio) spaustuvė.
- GAIGALAITIS, [VILIUS], 1912: *Lietuvos Nusidavimai ir musų Rašliava*, Tilžė: „Sandoros“ Draugyste, [1912].
- GINEITIS, LEONAS, 1962: „Pirmoji polemika lietuvių raštijos klausimais (Naujai surastų raštų šviesoje)“, *Literatūra ir kalba* 6, 244–256.
- GINEITIS, LEONAS, 1964: *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- GIRDZIJAUSKAS, JUOZAS, 1990: „Kristijonas Gotlybas Milkus“, *Kristijonas Gotlybas Milkus, Pilkainis. Poezija, proza*, parengė Liucija Citavičiūtė, Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Vaga, 5–34.
- [HOFFHEINZ, KARL THEODOR WOLDEMAR,] 1882: „Bericht über einen litterarischen Fund“, *Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft* 5, 263–275.
- KORSAKAS, KOSTAS (red.), 1957: *Lietuvių literatūros istorija 1. Feodalizmo epocha*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- LCK, 1883a: „Iš Nusidawimū lietuviškųjų ‘Giesmjū Knygū’“, *Naujasis Keleivis* 5 (1883-02-02), 32–33.
- LCK, 1883b: „Iš Nusidawimū lietuviškųjų ‘Giesmjū Knygū’“, *Naujasis Keleivis* 6 (1883-02-09), 39–40.

- LCK, 1883c: „Iš Nusidawimū lietuviškųjų ‘Giesmų Knygų’“, *Naujasis Kelewis* 7 (1883-02-16), 46–47.
- [MAČIULIS, JONAS] MAIRONIS, 1906: *Lietuvos istorija: su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu*, trečią kartą atspausa ir partaisyta, Petropilis: Išleista Lietuvių Laikraščio pinigais.
- MAŽIULIS, ANTANAS, 1959: „Milkus (Mielcke): 1. Danielius Fridrichas; 2. Kristijonas Gotlibas; 3. Petras Gotlibas“, *Lietuvių enciklopedija* 18, South Boston: Lietuvių Enciklopedijos leidykla, 472–473.
- OSTERMEYER, GOTTFRIED, 1793: *Erste litthauische Liedergeschichte*, Königsberg: Gedruckt mit Driestischen Schriften.
- SCHRÖDER, WILHELM, 1836: „Geschichte der evangel. Kirche zu Mehlkemen in Litthauen [Beschluss]“, *Vaterländisches Archiv für Wissenschaft, Kunst, Industrie und Agrikultur, oder Preuß. Provinzial-Blätter* 15, 321–348.
- SIDABRAITĖ, ŽAVINTA, 2006: *Kristijonas Gotlybas Milkus. Gyvenimas ir literatūrinė veikla*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- SIDABRAITĖ, ŽAVINTA, 2008: „Kristijono Gotlybo Milkaus poema ‘Pilkainis’: tarp istorijos ir metaforos“, *Res humanitariae* 3, 75–83.
- SIDABRAITĖ, ŽAVINTA, 2021: „Mielcke ar Milkus, arba kaip vis dėlto rašyti nelietuviškus Prūsijos Lietuvos asmenvardžius?“, *Colloquia* 47, 39–54.
- [ŠLIŪPAS, JONAS] Lietuvos mylėtojas, 1890: *Lietuvizkiejie rasztai ir rasztininkai*, Tilžė: Kaszta Bałtimorės M. D. L. M. Draugystės.
- TRIŠKAITĖ, BIRUTĖ, 2008: *Rankraštinio Mažosios Lietuvos žodyno Clavis Germanico-Lithvana genezė* (daktaro disertacija), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių kalbos institutas.
- TRIŠKAITĖ, BIRUTĖ, 2019: „Milkų šeima XVII–XVIII a. Prūsijos Lietuvoje: genealogijos rekonstrukcija“, *ALt* 21, 73–126.
- TUMELIS, JUOZAS, 1987: „Milkus, Milkė, Kristijonas Gotlybas“, *Tarybų Lietuvos enciklopedija* 3, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 91.

VASILIJUS SAFRONOVAS
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas
Klaipėdos universitetas
Herkaus Manto g. 84
LT-92294 Klaipėda, Lietuva
el. p.: vasilijus.safronovas@ku.lt

Gauta 2024 m. spalio 30 d.